

A Város és az Egyetem – kolozsvári szellemi gyökerek

Mariska Zoltán

1921 fontos dátum Szeged város történetében. A magyar állam úgy döntött, hogy a Kolozsvárról elűzött Ferencz József TE (FJTE) Szegeden folytatja saját oktatói és tudományos tevékenységét, azaz ettől az évtől van felsőoktatás a városban. A Város és Egyetem együttélése lassan százéves hagyománnyal bír, az egyetem épületei Szeged városképének integráns elemei, illetve a mindenkori egyetemi polgárság – úgymond – belakja a várost. Ezen írás a szegedi kezdés közvetlen előzményeivel és az együttélés első tíz évének (nagyjából tehát 1921-31) történéseivel kíván foglalkozni. Alapvetése szerint a szegedi felsőoktatás története nem érthető meg a kolozsvári időszak (1872-1919); és főleg az átmeneti időszak (1918-21) eseményeinek, összefüggéseinek ismerete nélkül, illetve az első tíz év alatt kialakultak a város és az egyetem együttélésének lényeges paraméterei – függetlenül attól, hogy jogilag melyik egyetem is működött és működik a városban.

Egyetemtörténeti szempontból ezzel lényegében azt mondtuk ki, hogy a város és az egyetem együttélésének hagyományait zömmel a Kolozsvárról érkező és Szegeden munkába álló professzorok (és az oktatási segédszemélyzet, illetve az irodai és a műszaki személyzet szintén ideérkező tagjai) alakították ki, hogy a mindenkori diákság permanens jelenlétének arculatformáló jelentőségéről ne is beszéljünk. Összességében: a harmincas évek elejére Szeged az új Magyarország fontos szellemi központjává vált, az egyetemtörténeti és a várostörténeti szempontból egyaránt indokolt ezen folyamat kolozsvári indíttatását feltárni, feltérképezni. Ami Szeged városának kezdés, az magának az egyetemnek (FJTE) folytatás, hiszen komoly hagyománnyal és nagy rutinnal rendelkező intézmény jött a városba 1921 őszén.

Egy izgalmas időszak

A kolozsvári egyetemalapítás br Eötvös József nagy álma volt. Még a reformkorban fogalmazta meg az elképzeléseit: egy új erdélyi tudományegyetem kétpólusúvá tenné a magyar felsőoktatást, és közelítené egymáshoz Magyarországot és Erdélyt. Terve megvalósítására a kiegyezés után jó öt évvel nyílt lehetőség, bár ő nem élhette meg a kolozsvári egyetem megnyitását. A FJTE első közel ötven éve (1872-1919) a Magyar Királyság fontos sikertörténete, elvesztése pedig a trianoni összeomlás igazi szimbólumává vált. Közel három év telt el azonban Kolozsvár román megszállása (1918. dec. 24.) és az egyetem szegedi kezdése (1921. okt. 9.) között, s a modern történelemben három év hosszú idő. Az FJTE történetében rendkívül fontos események történtek ezen átmeneti időszakban, melyek a szegedi kezdés körülményeit igencsak befolyásolták.

1918 őszén a keleti front összeomlott, a központi hatalmak kivonták (nem-magyar) katonai erőiket Erdélyből, megvédésére elegendő katonaság nem maradt Erdélyben. Az előrenyomuló román hadsereg különösebb erőfeszítés nélkül elfoglalta Erdélyt, s 1918. dec. 24-én bevonult Kolozsvárra. A város román megszállása után jó két héttel letartóztatták Apáthy Istvánt, Kelet-Magyarország főkormánybiztosát (értsd: Erdély polgári vezetőjét), aki amúgy az egyetem állattan professzora is volt egyúttal.¹ A város ügyeit a nagyszebeni román kormányzótanács rendeletei alapján kolozsvári prefektus intézte. Egyetemtörténeti szempontból tehát míg az 1918/19-es tanév első féléve még viszonylagos nyugalommal telt, addig a tavaszi félév nyugtalansággal telített időszakot hozott. A városban eléggé feszült hangulat uralkodott, az egyetem falai között azonban tovább folyt az oktatás – 1919. május 12-ig. Ezen a napon román katonaság szállta meg az egyetem központi épületét, az egység parancsnoka jelképes erőszak alkalmazásával átvette a hivatalban levő rektortól az egész intézményt, hogy azután a következő hetekben az egyetem összes intézménye hasonló sorsra jusson.

A román hatalom az erő jogán mindenféle lehetséges békeszerződést megelőzve a magyar állam által felépített teljes egyetemi infrastruktúrát birtokba vette, úgymint lehet mondani, hogy tokkal-vonóval lenyúlta. Néhány hónappal később a FJTE épületeiben megnyílt Dácia első román egyeteme (1920. febr.). Ezen összefüggés jelentőségének hangoztatása igencsak aktuális, ha belegondolunk, hogy a Babes-Bolyai Egyetem mai vezetőinek mennyire fontos lett az egyetemtörténeti kontinuitás hangoztatása. Az egyetem román megszállására ürügyet adott, hogy a professzori testületek (Kari Tanácsok) egyenként és így összesítve megtagadták a román kormányzótanács követelését, azaz nem voltak hajlandók hűségesküt tenni a román uralkodó előtt (a román állam számára). A hűségesküre való felszólítással már korábban is tesztelték a magyar professzorokat, de májusban érezték magukat elég erősnek a tényleges cselekvésre. Magyarországon ekkor a tanácskormány regnált, s a tanácskormány egyszerűen nem reagált az erdélyi-kolozsvári történésekre. Innentől három tendencia felvázolásával tekintjük át a történéseket – a szegedi kezdésig.

1. **Erdély elhagyása.** A nagyszebeni kormányzótanács másik rendelete alapján a román hatóságok kiutasították Erdélyből azokat, akik az ő értelmezésük szerint nem erdélyi származásúak, nem „ősi román földön” születtek.

¹ Több szempontból is téves az 1918 őszi kolozsvári történéseket úgy bemutatni, hogy Apáthy rektor betiltott volna városi tiltakozó gyűlést. Apáthy 1918-ban legfeljebb *volt* rektor (rektori éve 1903/04), továbbá a hivatalban levő rektor semmilyen városi rendezvény betiltására nem jogosult, legfeljebb a diákokat szólíhatta fel távolmaradásra adott esetben. Apáthy Kelet-Magyarország főkormánybiztosa azonban valóban igyekezett nyugalmat tartani a városban. Erdély története III. főszerk. Kőpeczi Béla Akadémiai kiadó, Bp. 1703. o.

A professzori gárda közel kétharmada tehát megkapta a *kiutasító* végzést, záros határidőn belül el kellett hagyniuk Erdélyt.

Ezek az emberek Pestre utaztak, jelentkeztek a VKM-nél, s hamarosan ők indították be a budai oktatást, így vártak a sorsukat rendező törvényre. A kiutasítás azonban nem azonos a repatriálással. A *repatriálást* választók formai ok nélkül (értsd. Kiutasítási végzés nélkül), zaklatásra hagyták el Erdélyt, függetlenül a származásuktól. De ugyanazt az utat járták be, mint kollégáik. Megjegyzendő, hogy akkortájt tömegek hagyták el Erdélyt (is), s egyetemtörténeti szempontból számolni kell az egyetem teljes vertikumával, ha a Kolozsvárt elhagyók és a maradók konkrétumairól hiteles képet kívánunk kialakítani.

Idetartozik a hűségeskü megtagadására illetve letételére vonatkozó ítélezés is. Erdély népe nagyon is figyelt a professzorok magatartására, az erdélyiek számára egységes kiállásuk a román hatalommal szemben példaértékű magatartás. Ugyanakkor azonban nem lehet misztifikálni magát a megtagadást sem – több okból. Bár a professzorok kollektíve megtagadták a hűségesküt, korántsem a teljes gárda vállalta az utazást. Noha a maradók nem álltak román állami szolgálatba, mégis volt olyan eset, hogy professzor a hűségeskü letételére vállalkozott, vagy úgy tudták róla, hogy bejelentette ebbéli igényét. Továbbá az egyetem bizonyos kollektívái (pl. a régészeti intézet teljes, a könyvtár maradni szándékozó kollektívája) állami és egyetemvezetési jóváhagyással letették a hivatali esküt, hiszen a szellemi értékek Kolozsvárott maradtak, s ezeket őrizni kellett. S hogy a probléma még világosabb legyen: mindenki nem mehet el Erdélyből, s pl. Az egyházi vezetők akkor hagynák cserben saját híveiket, egyházukat, ha merő dacból megtagadnák a hűségeskü letételét. 1919-ben elveszett az erdélyi magyar szupremácia, de az erdélyi magyarságnak vezetőkre, irányítókra nagyobb szüksége lett, mint valaha is volt.

S ha az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás lehetetlen helyzetbe is került, ott vannak még a közoktatási rendszerek is... Mindezek derivátumaként az 1920-as évek derekán a második hullámban Szegedre érkező „kolozsváriak” korábban – 1919 környékén – letették a hivatali esküt. Hiszen akkor magántanári minőségben alkalmazta őket az egyetem, főállásuk másutt volt, pl. egy középfokú oktatási intézményben. Ilyen kondícióval érkezett Szegedre Buday Árpád (régészet, 1924) vagy jóval később Szőkefalvy-Nagy Gyula, aki a húszas években a kolozsvári Marianum matematika tanára volt.

Egészen más a helyzet azokkal, akik erdélyi születésűek lévén, nem kaptak kiutasító végzést, azaz az akkori professzori gárda közel egyharmadával. Számukra az igazság pillanata 1921. június 17-én jött el, hiszen ekkor jelent meg az egyetem szegedi elhelyezésére vonatkozó törvény. Ha maradnak, akkor megszűnik a magyar államhoz fűződő kapcsolatuk, s

nem mellesleg megszegik hajdan tett professzori esküjüket. Ha *távoznak*, akkor elhagyják Erdélyt, ahová eddigi életük és szocializációjuk kötötte őket. A magyar állam őket eddig az összes szerzett jogaik elismerésével szabadságon levőknek tudta, s ez az állapot a törvény megszületéséig tartott. Mindenesetre 1921 nyarán a *Kimenni Erdélyből!* különös jelentéstartalommal bírt. A törvény megszületése után távozók Erdély elhagyásának nehéz döntését hozták meg.

2. Kettős oktatás A budai oktatás megszervezését kezdettől fogva átmenetinek tekintették. Az 1914-es alapítású pozsonyi egyetemnek a kolozsvárihoz hasonló sors jutott, a Pestre érkező pozsonyi tanárok kolozsvári kollégáikkal kooperálva közös oktatást szerveztek Budán. Megfelelő kapacitás híján az orvosi kar korlátozottan, a többi kar a lehetőségekhez képest maximális erővel oktatták az egyetemmel menekült diákságot, vagy inkább annak jelentős részét. Jogilag érdekes helyzet alakult ki: a hivatalban levő rektor és három kar dékánja Kolozsváron, a prorektor, a negyedik kar dékánja és három prodékán viszont Budán tartózkodott. A budaiak kénytelenek voltak saját egyetemi tanácsot felállítani, különben az oktatásszervezés feladatait nem lehetett volna megoldani, s ezt a lépést kezdetben a kolozsváriak értetlenkedve fogadták.

Különleges feladat jutott a hivatalban levő prorektornak (Schneller István, pedagógia): eloszlatni a kolozsváriak bizalmatlanságát a budai munkával kapcsolatosan, és védeni a kolozsváriak érdekeit a VKM-ben. Tartsatok ki! – üzente Schneller kollégáinak Kolozsvárra. A Kolozsváron maradt professzorok lehetetlen feladatra, az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás újraszervezésére vállalkoztak. Az ún. felekezeti közti egyetem terv maradt, semmit sem sikerült belőle realizálni. Az erdélyi nagyegyházak vezetőinek összefogásával felállítandó egyetem megőrizte volna a régi egyetem négy karát, a gyulafehérvári teológia csatlakozásával és két új kar felállításával (protestáns teológiával – a kolozsvári református teológia kibővítésével; illetve közgazdaságtudományi kar szervezésével) működött volna az új erdélyi magyar egyetem. S miután egyértelművé vált, hogy a grandiózus terv megvalósítása lehetetlen, a románok egyszerűen nem reagáltak a tervezetre, az erdélyi Református Teológia szervezeti keretein belül tanárképző intézetet állítottak fel, s ez az intézet egy tanév erejéig (1920/21) működött is, azaz bölcsészetet és természettudományokat tanulhattak a Kolozsváron maradt diákok. A románok bezáratták az intézményt, s innentől hosszú időre lehetetlenné vált az erdélyi magyar nyelvű egyetemi oktatás.

3. A szegedi elhelyezés Utólag talán egyértelműnek tűnik, hogy Szegedre került a FJTE, de valójában Szeged városának – élén Somogyi Szilveszter polgármesterrel – komoly erőfeszítéseket kellett tennie az egyetem szegedi elhelyezése érdekében. S erre a lobbizásra

ténylegesen szükség is volt. Voltaképpen három megoldás közül kellett választani. Az egyetem budai elhelyezése kényelmes és talán a legolcsóbb megoldás lett volna, hiszen csak véglegesíteni kellett volna az átmeneti időszak leosztását. Más kérdés, hogy a pesti orvoskar hogyan osztotta volna meg az új és rivális társkarral az orvostudományok szükséges kapacitáit (pl. a klinikák igénybevételét). Utólag sem tűnik bölcs döntésnek szaporítani a fővárosban a tudományegyetemek számát, így a budai terv gyorsan elfelejtődött.

Sokkal nagyobb realitással bírt az egyetem debreceni elhelyezésének terve. A debreceni egyetemet is 1914-ben állították fel, mint a pozsonyit, s mindkét egyetem szervezésében csonka maradt, egyik sem felelt meg a tudományegyetem kívánalmainak. A háborús évek alatt semmilyen fejlesztést nem lehetett megvalósítani a csonkaegyetemen, a pozsonyi egyetem sorsát „megoldotta”(?) a történelem: Pécsre helyezték és felfejlesztették. Viszont a debreceni egyetem fejlesztése könnyebb lett volna, ha a Kolozsvárról érkező erők épp ide kerülnek. A debreceni elhelyezés mellett lehetett érvelni, s a professzori gárdából meglepően sokan gondolták úgy, hogy jobb a debreceni, mint a szegedi változat. A történelem ismeretében rendkívül tanulságos olvasmány az akkori nyilatkozatok olvasása. Mindenkit – a Kolozsváron tartózkodó tanárokat is – megkérdeztek Debrecen vagy Szeged kérdésében. Egyszerűen mondva, a szegedi egyetem nagy tudósegényiségei (pl. Riesz Frigyes matematikus) még 1920-21 körül a debreceni elhelyezés mellett álltak ki. Így ugyanis nem kellett volna mindent előről kezdeni, hiszen a félig felépített egyetemen könnyebb a kezdés.

Az egyetem igazi vezetői és a professzori kar tekintélyes tagjai azonban kezdettől a szegedi elhelyezést pártolták. A fogságából szabadult Apáthy pl. kilátásba helyezte a lemondását professzorságáról, ha nem Szegedre kerül az egyetem. Elsősorban és mindenekfelett a FJTE önállóságát féltették, hiszen a FJTE Debrecenben egyszerűen beolvad a Tisza István TE-be. Sohasem adták fel a reményt, hogy egyszer visszatérhetnek ősi székhelyükre; nem véletlenül hívták a húszas években úgy az intézményt, hogy az ideiglenesen Szegeden működő kolozsvári Ferencz József TE. A történelem néha tényleg ismétli önmagát! Az elhelyezés vitája kísértetiesen hasonlít az 1880-as évek nagy vitájára, mely a kolozsvári fejlesztések beindításával összefüggésben bontakozott ki. Lényege: nem jár-e jobban a magyar állam, ha a kolozsvári egyetem fejlesztése helyett új, harmadik egyetem felállítására vállalkozik? Jó-e az nekünk, ha van egy viszonylagosan jól felszerelt fővárosi és van néhány vidéki koldusegyetemünk? Ekkortájt minden jelentős magyar város egyetemet akart (A nagy árvíz utáni építkezés jegyében Szeged is.), s már nem három, hanem négy-öt egyetem felállításáról vitatkoztak a kortárs honatyák. Szerencsére győzött a józan ész, a kolozsvári egyetemet nem szüntették meg, nem költöztették Pozsonyba, hanem

felfejlesztették. Szeged nagy szerencséje, hogy 1921-ben a magyar állam meg akarta őrizni a FJTE integritását úgy, ahogyan az 1880-as években megőrizte.

Az egyetemi vezetők ismerték a magyar állam távlatos elképzeléseit is. Az új Magyarországon a határ menti nagyvárosok (Debrecen, Szeged, Pécs) szerepe átértékelődött. Egyrészt nagy migrációs nyomás nehezedett rájuk is (nemcsak a fővárosra), másrészt pedig ezek a városok innentől a mai napig a hídfőállás szerepét töltik be a határon túli magyarság és az „anyaország” között. Debrecen: Kelet-Szlovákia és Erdély, Szeged: Erdély és a Vajdaság, Pécs: a Vajdaság és a Csallóköz kapcsolattartója, Pest pedig integrálni hivatott az egész kapcsolatrendszert. Ezen perspektivikus elgondolás nevében döntött a magyar állam Szeged mellett, még akkor is, ha az egyetem elhelyezése komoly anyagi ráfordítást, érdemi városfejlesztést igényelt.

1921 nyarán végre megszületett az szegedi elhelyezésre vonatkozó törvény. Míg a Budán tartózkodó professzorok egyszerűen leutaztak az első tanévnyitóra, addig a Kolozsváron tartózkodók többsége a budai kitérőt kihagyva, Kolozsvárról Szegedre utazott, itt csatlakoztak társaikhoz. Az utazás senkinek sem volt egyszerű dolog. Gyorsan és áron alul el kellett adni a kolozsvári ingatlanokat, a családdal marhavagonokba kellett költözni, s az utazás még szerencsés esetben is néhány napig tartott. A román vasút előszeretettel biztosította a vagonokat a határig (minél gyorsabban meg akart szabadulni a magyaroktól), kérdéses volt azonban, hogy a magyar vasút mennyire siet átvenni az érkezőket. A tanévnyitó lezárta az exodust, bár a húszas években még jó néhány hajdani egyetemi munkatárs döntött a kivándorlás mellett.

1921. október 9-én tartották meg az új, az 1921/22-es tanév megnyitóját. Az első szegedi tanévnyitó az ötvenedik ilyen ünnepség az FJTE történetében. A kolozsvári hagyomány szerint *Veni Sancte* szentmise után a professzori gárda élükön az egyetemi vezetőkkel átvonulnak a mindenkori központi épületbe, jelezvén a városlakóknak az adott nap fontosságát és jelentőségét. Kolozsváron a főtéri templomban (Mátyás tér) tartották a szentmisét. Szegeden viszont nem a Fogadalmi templomot (Dóm tér), hanem a rókusi templomot választották a szentmise megtartására. Így a felvonulás lényegesen hosszabb lett. A professzori gárda végigvonult a Kossuth L. sgt-n, így Szeged város közönsége először láthatta azokat az embereket, akikről korábban oly sokat hallott. Másnap kezdődött a tanítás.

Az elhelyezés

Az egyetem központi épülete ma is a Dugonics téren áll. 1921-ben a királyi ítélőtábla működött benne, azaz az Igazságügyi minisztérium birtokában volt. A VKM elérte, hogy az épület az ő fennhatósága alá kerüljön, s ide költözött be a teljes jogi kar, a teljes bölcsészkar, a

matematikai szeminárium és a könyvtár. Központi épületről lévén szó, itt kaptak elhelyezést az egyetemi hivatalok is: a rektori és a dékáni hivatalok, a questura és a gondnokság is. Az általunk meghatározott időszakban innen csak a bölcsészkar költözött el, de még így is eléggé zsúfolt körülmények között dolgoztak az egyetem munkatársai ebben az épületben. Még akkor is, ha hozzátesszük: akkoriban a tanszék fogalmán nem szervezetet, hanem egy szimbolikus „széket” értettek, melyre az államilag kinevezett szakférfiú ráülhetett a kari tanácsüléseken. (Ergo: „vezetni” sem lehetett, a nyilvános rendes tanár és a mai tanszékvezető egyetemi tanár két különböző fogalom.) Továbbá megtévesztő lehet, hogy az egyetemi kiadványokban, úgy nagyjából 1925-től, a bölcsészkar átköltözésével összefüggésben, a *tanszék* fogalmát az *intézet* fogalma váltja fel. Az intézet valóban szervezet, hiszen az intézetben elvileg adjunktus, tanársegéd, gyakornok és szolga is dolgozik, tehát jóval nagyobb helyet igényel, de az említett két karon kvázi intézetek „működtek”, hiszen ilyen foglalkoztatásokra nem került sor. A jogi kar a kinevezett professzorokból, a magántanárokból és a magántanítókból állt. A bölcsészkaron valóban működött két intézet (Földrajz és Régészet), de ezek már a kolozsvári időszakban is léteztek. Úgyhogy az átköltözés inkább a szemináriumi rendszer kiépülését segítette azzal, hogy enyhítette a túlszűfolttságot.

A VKM saját hatáskörében meg tudta oldani a M-TTK elhelyezését, hiszen a Tisza L. krt. 2. számú épületben középiskola működött, s ezt az iskolát költöztették máshová. Az intézeti rendszerben működő természettudományi kar elhelyezése akkor megoldottnak tűnt, de az új szervezetek számára már nem jutott itt hely.

Legnagyobb gondot az Orvoskar elhelyezése jelentette, hiszen ez a kar működött mindig is a legnagyobb kapacitással: elméleti kutatóintézetek és gyakorlati tevékenységet (beteggyógyítást) végző intézetek és klinikák elhelyezése nem egyszerű feladat. Az intézetek és a klinikák többsége (belgyógyászat, sebészet, közegészségtan, gyógyszerstan, gyógyszerismeret, gyógyszertár, élettan, orvosi vegytan) a Kálvária tér 5/b. alá került (fémipari iskola), s közös elhelyezést kapott még a tájanatómia, a kórbonctan, a törvényszéki orvostan és a szövet- és fejlődéstan: „Anatómia épület”, Kossuth L. sgt. 40. (a rókusai elemi iskola volt épülete). A többi orvoskari szervezet egyedi elhelyezést kapott: általános kórtan – Rigó u. 24. (hajléktalanok menhelye); elmegyógyászat – Pulcz utcai elmebetegek gyógyítására szervezett kórház; szemészet – szemkórház (Erzsébet rkp. 16.); bőrgyógyászat – Kálvária úti csapatkórház; szülészeti és nőgyógyászat – Fodor, ma Juhász Gy. u. 9. (bábaképezde).

A kolozsvári gyakorlatban szoros munkakapcsolat alakult ki az egyetemi Orvoskar és az Országos Karolina Kórház között, még akkor is, ha kezdetben eléggé látványos konfrontáció volt a két intézmény között. (A viszony akkor normalizálódott, amikor a Belügyminisztériumtól átvette a Karolina Kórház felügyeletét a VKM, illetve megtalálták az ideális igazgatót Engel Gábor személyében). Hasonló helyzet alakult ki Szegeden is, de itt a városi közvélemény nem engedte meg, hogy a városi közkórház átkerüljön az új egyetemi rendszerbe. A közkórház a város felügyelete alatt maradt..

A gyermekgyógyászat kolozsvári professzora (Genersich Gusztáv) az átmeneti időszakban elhalálozott. Szegeden felállították ugyan a gyermekgyógyászati klinikát – Kossuth L. sgt. 35. (városi gyermekkórház), de a vezetője – Hainiss Elemér csak később, a VKM 56 575/1924-es rendeletével kapta meg professzori kinevezését. A két tanszék nélküli kolozsvári klinikát (fogászat, fül-orr-gégészet) Szegeden évekig nem állították fel, mindkét klinika igazgatója – c. ny. rk tanárok – Kolozsváron maradt.

Tíz év változásai

1921-ben nem sikerült megszerezni a Szukováthy téren álló és a MÁV tulajdonában levő épületet, az ún. Leszámoló palotát. Túl sok pénzt emésztett fel a Dugonics téri épületért folytatott huzavona. Az IM fenn akart tartani magának egy emeletet (magyarán továbbra is az épületben működött volna a királyi ítélőtábla), de ettől a VKM elzárkózott. Válaszul eléggé borsos árat és kemény feltételeket szabott az épület átengedéséért a társmínisztérium, így a VKM-nek egyszerűen nem maradt pénze a kiszemelt épület megvásárlásra. A Leszámoló palota épülete a mai bölcsészkar épület, melynek megvásárlására csak 1925-ben került sor. 1925-ben először a frissen szervezett intézeteket (régészet, állatrendszertan) helyezték át, majd hamarosan átköltözött a teljes bölcsészkar is. A M-TTK kezdettől fogva igényt tartott az épület bizonyos részeinek használatára, s mind mai napig itt működik néhány természettudományos intézet. Annyi érdekessége azért van a dolognak, hogy a tényleges osztozkodást végző két dékán (bölcsészkar: Bartók György, filozófia; természettudományi kar: Pfeiffer Péter, gyakorlati fizika) jellegzetesen kolozsvári professzorok voltak. Mindketten az utolsó napokban hagyták el Erdélyt, s nagy bizonyossággal állítható, hogy önszántukból egyikőjük sem tette volna meg ezt a lépést. Erdély elhagyására csak a történelem kényszerítette őket.

1922-től működött a Fül-orr-gégészeti klinika az Árpád u. 3. sz. alatt. Vezetője, Treer József Kolozsvárott tanult és doktorált. A klinika a Sebészeti klinikához rendelt, azaz a jelzett időszakban nem kari szintű szervezetként működött.

Az 1924-ben e felállt Fogászati klinika (Teleki u. 12.), vezetője (Göllner Lajos) a kolozsvári egyetemen tanult, tudományos reputációját azonban már Szegeden szerezte. Az egyetemi építkezésekkel összhangban választották ketté az ideg- és az elmeorvosgyógyászatot. Az ideggyógyászat átköltözött a Kálvária téren üressé vált épületbe, az elmeorvosgyógyászat maradt a Pulcz utcában. Az építkezések révén lehetővé vált átalakításokról később lesz szó!

Az egyetemi személyzet lakásgondjainak megoldása igazán súlyos problémának bizonyult a húszas évek első felében. Ismételten: Kolozsvárról Szegedre a professzorokon kívül számosan érkeztek az oktatási, illetve a kiegészítő személyzet tagjai közül, hiszen a maradás vagy utazás nehéz kérdésében mindenki személy szerint, egyénenként – és saját családja érdekét is figyelembevételével döntött annak idején. Továbbá Szegedre is óriási nyomás nehezedett, már ami a menekülthullám nyomását illeti. A magyar állam kormánybiztost nevezett ki az intézményi és a személyi elhelyezések problémáinak megoldása érdekében. Értelemszerűen a magyar közjog hivatalban levő professzora, Szandtner Pál személyében. Azaz, az intézményi elhelyezés ügyei nyilvánvaló prioritást élveztek, de azért az egyének-családok elhelyezésének ügyei is a kormánybiztos feladatkörébe tartoztak.

A városi közvélemény (átmenet) hangulatváltásához az intézményi és a személyi elhelyezések konkrét ügyei igencsak hozzájárultak. A kezdeti jóindulat elpárolgott, hiszen ki örül annak, hogy egy épületből, lakásból ki kell költözni, át kell adni az ingatlanokat az újonnan érkezőknek? A legnagyobb gondot pl. a bábaképző átadása okozta, hiszen az igazgató egyszerűen megtagadta épületének átadását, mondván, az az övé! A városi közvélemény túlzottnak tartotta a kolozsvári professzorok lakásigényeit is, épp a nehéz helyzetre, a mostoha körülményekre való tekintettel. Azt kell mondani, hogy a professzorok teljes jóhiszeműséggel, illetve tudatlansággal jártak el akkor, amikor be kellett jelenteniük lakásigényeiket. A kolozsváriak pl. egyszerűen semmit se tudtak a szegedi lakáshelyzetről, s a nekik feltett kérdésre egyszerűen megadták azokat a paramétereket (családtagok száma és az igényelt szobák száma), melyek a kolozsvári életüket is jellemezték. Semmivel se kértek többet! S végül is, ők hagyták ott Kolozsváron addigi életüket, egzisztenciájukat. Ők költöztek marhavagonba, s ők vitték a családjukat az ismeretlenbe. E téren gyökeres változás történt a húszas évek második felére. A lakáskérdés konszolidálódott, megnyugodtak a kedélyek. Az évekig kollégiumban élő professzori családok időközben házat vagy lakást vásároltak maguknak, illetve az elment, aki el akart menni. Sőt! Megszületett az utazó professzor szimptomája! Ugyanis a budai időszakban sokan vásároltak maguknak lakást a fővárosban, azaz nem akaródzott nekik Szegedre költözni, inkább az utazást választották.

Szádeczky Lajos pl. sohasem adta fel pesti lakását, Riesz Frigyes és Haar Alfréd is (matematika) csak felszólításra vásároltak maguknak szegedi lakást stb.

Az építkezések

A város és az egyetem együttélése azokban az építkezésekben szilárdult meg, melyek a húszas évek derekán kezdődtek, és a harmincas évek elején fejeződtek be. Első menetben felépítették a Tisza-parti klinikákat (Erzsébet rkp-i klinikasor), második menetben átépítették a Fogadalmi templom előtti teret (Dóm tér). Mindkét építkezés az orvostart érinti elsősorban, hiszen a Dóm téri árkádokban az elméleti-kutatói intézetei kaptak helyet. A klinikai építkezések 1925-ben kezdődtek, új épületet kapott a gyermekgyógyászat, a sebészet, a belgyógyászat, a nőgyógyászat és új kollégium is létesült. Az orvosprofesszorok azt a lehetőséget is elfogadták volna, hogy a Kálvária tér és a Mars tér közötti területet építsék be, de azért nekik is tetszett a városvezetés (és Klebelsberg) elképzelése: városképi szempontból indokolt a Tisza parton felépíteni az új klinikák impozáns épületeit. (Így az intézmények a városközpontba kerülnek.)

A Dóm téri építkezések 1928-ban kezdődtek, s 1930-ban fejeződtek be. Somogyi Szilveszterék nagyszabású álma teljesült: impozáns méretű igazi történelmi hagyományt megjelenítő új főtere lett a városnak, Szeged városát ma is a Dóm tér jellemzi. A hatalmas tér a Szegedi Szabadtéri Játékok állandó színtere és a mindenkori városlátogató szívesen sétál a Nemzeti Emlékcsarnok árkádos folyosóin. Továbbá Szeged egyházmegyei központ is, a püspöki hivatal és a teológia az új épületben nyert elhelyezést. S végezetül pedig jól járt maga az egyetem is, hiszen az orvoskari intézetek (élettan, általános kórtan, gyógyszerstan és a gyógyszerismeret, a gyógyszertár, a közegészségtan és az orvosi vegytan) mellett a természettudományi kar bizonyos intézetei is itt kaptak elhelyezést (két fizikai: gyakorlati és a kísérleti, és a két vegytani intézet).

Hogyan lehet értékelni azt a tényt, hogy „csak” négy évvel a kezdés után fogtak hozzá az egyetemfejlesztés jegyében az építkezésekhez, noha már 1921-ben is egyértelműen látszott, hogy az egyetem szegedi működése komoly beruházásokat igényel? Ne felejtsük el, hogy a húszas évek Magyarországá igen komoly gazdasági-pénzügyi nehézségekkel küszködött! Úgy kellett újraszervezni a közigazgatást, a nagy rendszereket (oktatás, egészségügy, stb.), hogy egy vesztés háború következményeit is viselni kellett. A minisztériumok „kézi vezérléssel” működtették saját rendszereiket, az állam kénytelenségéből komoly kölcsönöket vett fel. Ehhez képest a szegedi építkezések terve prioritást élvezett, és Szeged joggal lehet hálás Klebelsberg Kunó miniszternek, aki tényleg szívében viselte az egyetem és a város sorsát és áldozatos munkával biztosította a város jövőjét. Továbbá minden

anyagi nehézség ellenére elég gyorsan realizálódtak a tervek, s még az első menet be sem fejeződött, máris nekiláttak a második építkezésnek. Épp a gyors munkának tulajdonítható, hogy Klebelsberg és Somogyi kénytelen volt visszabontatni a klinikai épületek homlokzatát, ugyanis az újszegedi Tisza partról nézve nem nyújtottak eléggé impozáns látványt az elsietett építkezés következtében a félig kész épületek. S közel száz év elteltével kimondható, megérte a városnak, hogy annak idején ő maga is anyagi ráfordításokkal támogatta az egyetemi építkezéseket.

A kolozsváriak

Az 1919-es utolsó kolozsvári és az 1921-es első szegedi névsor összevetése során lehet kikövetkeztetni, kik is a „kolozsváriak”, kik is érkeztek Kolozsvárról. Az alábbi összeállításban tehát csak a Kolozsvárról érkező és Szegeden állásba álló professzorok nevei szerepelnek, a hiányzó nevek birtokosai ilyen vagy olyan oknál fogva nem kerültek Szegedre.

A Jogi kar 17 tanszéki státusszal rendelkezett, ebből egyet (pandekta jog) nem is akartak betölteni, illetve Szegeden ezt a státuszt használták fel az új tanszék (jogfilozófia) számára. Így Szegeden 7 kolozsvári professzor kezdett dolgozni 1921-ben. Kiutasítottak 1919-ben: *Szandtner* Pál (magyar közjog, okt. 10.), *Menyhárt* Gáspár (osztrák jog, nov. 4.), *Lukács* Adolf (büntetőjog, dec. 17.) és 1920-ban: *Moór* Gyula (akkor nemzetközi jog; szept. 27, majd jogfilozófia) Valamint *Kosutány* Ignác (egyházjog, 1919 nyarán Nagybányára utazott, s innen jelentkezett szolgálatra Szegeden) és *Tóth* Károly (polgári törvénykezési jog, az ominózus tanévben szabadságon volt, nem tartózkodott Kolozsváron). Boér Elek (közigazgatási jog) esete különleges. Hivatalban levő dékánként 1918 őszén Pestre utazott, a Külügyminisztérium szolgálatra berendelte. Dékáni tisztségéről lemondott, s nem is tért vissza Kolozsvárra. Igazából Szegeden sem dolgozott, nevének mindenkori szerepeltetése merő formalitás. 1922-ben nyugdíjazták. S végül *Kolosváry* Bálint a hetedik (magyar magánjog), aki hivatalban levő rektorként utolsónak hagyta el a várost 1921 októberében. Szegeden a többi tanszékre a pozsonyi egyetem jogászprofesszorait nevezték ki, bár *Finkey* Ferenc (büntető perjog) 1912-ben már dolgozott Kolozsvárott.²

1931-re azonban elfogytak a kolozsváriak a jogi karról, az egyetlen *Menyhárt* kivételével. *Lukács* és *Tóth* elhaláloztak, *Kosutány* nyugdíjba ment, *Kolosváry*, *Moór* és *Szandtner* Pestre távoztak. Ez utóbbi mozzanat érdekessége abban áll, hogy a két jogi kar

² A büntetőjog tulajdonképpen első szegedi professzora azonban akkor is *Lukács* Adolf (1848-1924) volt, ha kihagyták őt a jogi kar történetét felvázoló munkából. *A szegedi tudományegyetem múltja és jelene* Szeged, 1999. (62-63. oldalon található szövegben kellene szerepelni a nevének) *Lukács* 1894 óta professzora az egyetemnek, sőt, *Finkey* 1923-as távozása után egy tanéven át helyettes tanári minőségében oktatta a büntető perjogot is.

között mindig is érezhetően feszült volt a viszony, a pestiek nem szívesen fogadták tagjaik közé a kolozsváriakat (hacsak eleve nem Pesten szocializálódott az illető). A húszas évekre azonban megváltozott a helyzet.

Az Orvoskaron 18 tanszék (intézetekkel és klinikákkal társítva) létezett, illetve két működő klinikához (fogászat és fül-orr-gégészet) még nem szervezetek tanszéket. Mindkettőt címz.ny. rk t. (Azaz többéves adjunktusi múlttal rendelkező és habilitált oktató) vezette, amúgy egyikük sem ment Szegedre. Összesen öt tanszék állt üresen, de az átmeneti időszakban elég sok kinevezés történt. Kubinyi Ferenc (szülészeti) bár Kolozsvárra kapta a kinevezését, egyetlen napot se töltött ott. A zavaros helyzetre való hivatkozással nem utazott állomáshelyére, s mivel a pesti egyetemen doktorált és habilitált, semmiképp se nevezhető „kolozsvárinak”.

A kiutasítottak 1919-es listája: *Lechner* Károly (elmekórtan, nov. 15.), *David*a Leó (tájanatómia (nov. 5.)), *Rigler* Gusztáv (közegészségtan (nov. 16)). Repatriált *Lőte* József (ált. kórtan, 1920. jan.) és *Imre* József (szemészet, '20. szept. 5.) Továbbá az 1921. június 17 után távozó: *Veszprémi* Dezső (kórbonctan), *Demeter* György (törvénytudományi orvostan), *Jancsó* Miklós (belgyógyászat) és *Reinbold* Béla (orvosi vegytan). Nem ismert *Issekutz* Béla (gyógyszertan) és *Vidakovits* Kamill (sebészet) távozásának körülményei. Az átmeneti időszakban kapták meg kinevezéseiket, (mint tanársegéd, illetve címz. ny. rk. t) és nem feltétlenül jelentették be távozási szándékukat a rektornak. *Veress* Elemér (élettan) 1921-ben visszaigazolt az egyetemhez, hiszen korábban átment a pesti orvoskarra. *Veress* Ferenc (bőrgyógyászat) pedig alig két hónapot töltött Szegeden.

Tíz év múlva innen már csak néhányan képviselték a kolozsvári szellemiséget (*Veress* E. *Vidakovits* Kamill és *Issekutz* Béla. Azaz: *Lechner*, *David*a, *Jancsó*, *Veszprémi* és *Demeter* elhaláloztak, *Lőte* és *Imre* J. nyugalomba vonult, *Rigler* és *Reinbold* Pestre távozott.

1931 után *Veress* E, *Vidakovits*, és *Issekutz* maradt a hajdani karból.

A Bölcsészkaron 16 tanszék és két intézet működött 1919-ben, minden más információval szemben a földrajz tanszék (és az intézete) a bölcsészkarhoz, s nem pedig a természettudományi karhoz tartozott.³ Az 1919-es kiutasítottak névsora: *Hornyánszky* Gyula (klasszika-fil. II. szept. 26.), *Szádeczky* Lajos (m. tört, okt. 17.), *Schneller* István (pedagógia,

³ pl. Százhuszonöt éves a kolozsvári egyetem I-II. Piliscsaba, 1997. II. 418. o. (Itt az utóbbi kar szervezeti rendjét bemutató összeállításban szerepel a földrajz, noha ugyanezen kötet 402. oldalán megadott rektori sorrend egyértelműen bizonyítja, hogy *Terner* Adolfot (földrajz) a bölcsészkar delegálta 1898/99-ben. Az előző tanévben *Lechner* K. (orvoskari), a rákövetkező tanévben *Fabinyi* R. (természettudományi kar) töltötte be a rektori méltóságot. Egyébként az Almanachok egyértelműsítik ezt a kérdést, a két földrajzos (*Terner* és *Cholnoky*) bölcsészkaros dékánok voltak.

nov. 19.), *Csengery* János (klasszika-fil. I. nov. 17.), *Schmidt* Henrik (német filológia, ugyanakkor), illetve *Décsi* Lajos (m. irod. tört, 1920. jan. 16.). Repatriált *Karl* Lajos (francia filológia, '20. febr. 3. Valamint a szegedi elhelyezésre vonatkozó törvény megjelenése után távozott *Márki* Sándor (egyetemes tört), *Erdélyi* László (m. művelődéstört. és *Bartók* György (filozófia). Innen később Karlt fegyelmivel eltávolították, Schneller, Szádeczky és Décsi nyugdíjba mentek, Hornyánszky Pestre került.

A M-TTK 12 tanszéke közül egyet nem is akartak betölteni 1921-ben (ábrázoló geometria), illetve a növényrendszertant nem szervezték meg, helyette viszont az állattant választották ketté ált. állattanra és állatrendszertanra. Az 1919-ben kiutasítottak névsora: *Pogány* Béla (kísérleti fizika, szept. 28.), *Haar* Alfréd (elemi matem. okt. 3.), *Riesz* Frigyes (felsőbb matem. okt. 8.), *Győrffy* István (növénytan, nov. 5.). Rajtuk kívül Szegedre került *Ortvay* Rudolf (elméleti fizika; a jelzett időben nem tartózkodott Kolozsváron), *Apáthy* István (állattan, román fogságból szabadult és *Pfeiffer* Péter (gyakorlati fizika; ő szintén a törvény kihirdetése után távozott Kolozsvárról). Közülük Apáthy elhalálozott, Pogány és Ortvay Pestre távoztak az 1931-ig tartó időszakban.

- Ismételten: csak a Kolozsváron 1919-ben hivatalban levő és Szegeden munkát vállaló professzorok neveit tartalmazza ez az összeállítás; Szegedre azonban nemcsak professzorok, hanem más egyetemi alkalmazottak is érkeztek.

- Tíz év változásainak kolozsvári tendenciája, hogy a professzorok munkatársai (adjunktusok, tanársegédek, magántanárok) kerültek az üressé vált tanszékekre, hajdani mestereik tanítványai. Davida Leó helyére unokaöccse, Davida Jenő, Lechner K. helyére Szabó József, Lőte József helyére Jeney Endre és voltaképpen Issekutz Béla is, Jancsó Miklós helyére Purjesz Béla, valamint Apáthy helyére Gelei József és Farkas Béla került.. Kolozsvári múlttal rendelkező professzorok még: Gyulai Zoltán (kísérleti fizika), Szőkefalvy-Nagy Gyula (matem.), Szentpétery Zsigmond és Gaál István (ásványtan), Buday Árpád, Roska Márton, Banner János (régészet), Göllner Lajos (fogászat), Treer József (fül-orr-gégészet), Széki Tibor és Bodnár János (vegytan).

A szellemi örökség

A kolozsváriak mindenekelőtt komoly *szakmai rutinnal* rendelkeztek. Ott folytatták oktatói-kutatói munkájukat, ahol annak idején Kolozsváron abbahagyták. Az egyetemi munka azonnal és rendben beindult Szegeden. Továbbá mivel az akkori tudományos-szakmai közélet jeles személyiségei jöttek Szegedre, a szellemi örökség másik fontos elemeként a *kapcsolati tőkét* kell említeni. Szegeden fajlagosan nőtt az akadémikusok száma (MTA rendes és levelező tagság; Szent István Akadémia), az egyetemen oktatott szakágak összes szakmai-

tudományos szervezetei, egyesületei, társaságai reprezentálva lettek Szegeden. Az Almanachok felsorolják egy-egy tanár szakmai, tudományos és társadalmi kapcsolatait – szinte követhetetlenül sok információ olvasható ki innen. A város *tudományos potenciálja* országos jelentőségűvé vált, hiszen Szeged fellegvár lett: az egyetemi oktatás és a tudósképzés új centruma. Az egyetemi Acták, a frissen létrehozott folyóiratok, a megszervezett könyvkiadás önmagukban is bizonyítékai a szegedi *universitas* egyetemi megszületésének. Ráadásul ott az önszerveződő diákság – a maga összes új kezdeményezéseivel.

Egy város életét gyökeresen megváltoztatja az egyetem. Már csak azért is, mert az egyetem megszervezi saját életét is: a kolozsvári Unio szabadkőműves páholy mintájára létrehozta a Szegedi Egyetem Barátainak Egyesületét (Sodalitas Amicorum..), a tanárok és a diákok azonnal bekapcsolódtak a város *kulturális-szellemi* életébe. Kolozsváron az EME és az EMKE, Szegeden a Dugonics-társaság fogta össze a város és az egyetem közös programjait. A városi törvényhatóság munkájában főleg a jogászprofesszorok vállaltak szerepet, illetve az egyházak világi vezetésében mindig is ott voltak a professzorok – Kolozsváron és Szegeden egyaránt. Természetesen, saját egyházukban. Az Erdély multikulturális közegéből érkezettek valamennyi erdélyi nagyegyházat képviselték – a görög keleti kivételével. Azaz, egy erősen katolikus városba a katolikusokon kívül reformátusok, evangélikusok, unitáriusok, görög katolikusok és izraeliták érkeztek, akik értelemszerűen saját egyházukhoz keresték kötődéseiket. Csak egy példa: a húszas évek végére szerveződött meg az újszegedi református közösség, templomot építettek maguknak, s világi vezetőjük Bartók György filozófiaprofesszor volt. Épp ezért, a városi közvélemény nyomására, a harmincas évek elejétől a meghozott személyi döntések fontos mozzanata lett, hogy a kinevezendő tanár mennyire tudja erősíteni a katolicizmust az egyetemen (Sík Sándor, Várkonyi Hildebrand és Mester János egyúttal szerzetesek is voltak).

Az Erdélyből (Kolozsvárról) érkezők magukkal hozták kulturális szokásaikat és igényeiket, s ezek a szokások és igények harmonikusan illeszkedtek egy fejlődni akaró város hasonló igényeihez. A *színházlátogatás* a mindennapi élet magától értetődő programja volt egy olyan városban, mely jó kétszáz éves színházi hagyománnyal rendelkezett. Kolozsváron az arisztokrácia és a városi polgárság természetes közege volt a színház, a korabeli naplóbejegyzések nem a színházlátogatás tényét, hanem a színházlátogatáshoz kapcsolódó eseményeket rögzítették. S végül is a kolozsvári színjátszás reformkori fejlesztésének lényege ugyanaz, mint az egyetemalapítás lényege: kétpólusúvá tenni a magyar kulturális-

szellemi életet, s ha a történelem nem engedi Kolozsvárnak a magyar kultúra képviselőjét, akkor Szegednek kell vállalnia ezt a szerepet.

Egyetemi vezetés

A FJTE gyakorlatában a vezetői megbízások szigorúan egy tanévre szóltak, bár dékáni tisztséget kaphatott éveken át ugyanaz a professzor. Rektort a karok erősrendje alapján adott kar delegált (és elektorok szavazták meg). Így stabil párok jöttek létre: ha pl. orvostudományi rektort választottak, akkor a prorektor az előző tanév (jogász) rektora lett, stb. A következőket végigvitt elvtől egyetlen egyszer tértek el – épp az 1919/20-as rektorválasztáson. A nehéz időkre való tekintettel nem a M-TTK-ról, hanem a jogi karról választottak rektort Kolosváry Bálint személyében. Noha két tanéven át töltötte be a rektori tisztséget, hivatalos ünnepségen sohasem szólították őt Rector Magnificus-nak. Míg prorektora (Schneller I.) Budán, ő Kolozsváron állt helyt, azaz ő a kolozsvári események kulcsfigurája. Utolsónak távozott a városból, s Szegeden nem is tudott részt venni a megnyitón. Amúgy Schnellert is vissza kellett könyörögni a prorektorságba, hiszen ő már az első antiszemita megnyilvánulásokat (1920) egyetemellenesnek tudta, és azonnal lemondott a tisztségéről. Utóda Menyhárt lett, aki azért mégse vehette át saját magától az egyetemet az új tanévben.

Klinika bizottság

Az Orvoskar talán legfontosabb, állandó bizottsága. Tagjai a gyógyítással foglalkozó intézetek, klinikák vezetői. Kolozsvár legendás belgyógyászprofesszora, Purjesz Zsigmond (amúgy egy szentesi zsidó kereskedő fia) 31 éves professzorsága alatt egyetlen egyszer sem vállalt dékánságot (rektorságot se), hiszen a klinikai bizottság elnöki tisztségét is betöltötte, azaz volt elég munkája. A kolozsvári klinikai építkezések igazi felügyelője ezen bizottság elnöke – a szegedié is. Szegeden Lőte József fogta egybe az építkezések szakmai felügyeletét, hiszen őt választották akkortájt erre a tisztségre.

Kisétálat Kolozsvárról

Azt olvasni Márki Sándorról, hogy sokáig habozott Kolozsváron, nehezen döntött a távozásról, és még románul is elkezdett tanulni.⁴ Ezzel szemben az igazság a következő: Márki Kétegyházán született, s csak azért nem utasították ki a városból, mert akkoriban a románok az egész Tiszántúlt „ősi román földnek” gondolták. Márki maximálisan kihasználta az adódó lehetőséget. Nem hezitált, hanem az erdélyi magyar felsőoktatás újrászervezésén

⁴. *A szegedi egyetem múltja és jelene* i. m. (249. o.)

munkálkodott. Mint az épp a városban tartózkodó legtekintélyesebb bölcsészprofesszort, megválasztották a Tanárképző intézet igazgatójának. Arról az egyetlen kolozsvári tanévről épp a római katolikus Márki adott beszámolót Erdély református püspökének. S amikor eljött az idő, naplója szerint – kísértelt Kolozsvárról.